

WSTĘP

Wrogi bóg zabrania
oddychać – a tylko to jeszcze nam zostało;
lecz sięgnąć po chwalebny los nie zabrania nikt.

D. PETAU: *Kartagińczycy*, w. 1988–1990

DENIS PETAU

Denis Petau¹ (łac. *Dionysius Petavius*) urodził się 21 sierpnia 1583 roku w Orleanie jako drugi syn z ośmiorga dzieci Jérôme’a Petau, kupca należącego do jednej z najstarszych orleańskich rodzin mieszczańskich. Denis przygotowanie literacko-retoryczne odebrał w Orleanie, gdzie rozpoczął również kurs filozofii, który kontynuował w Paryżu. Po uzyskaniu stopnia magistra sztuk wyzwolonych przez dwa lata studiował na Sorbonie teologię. Nieliczne wolne od nauki godziny spędzał w Bibliothèque du Roi; tutaj poznał jednego z najznakomitszych uczonych swoich czasów,

1 Zob. J.-Ch. VITAL CHATELLAIN: *La père Denis Petau d'Orléans, jésuite*. Paris 1884; F. STANONIK: *Dionysius Petavius. Ein Beitrag zur Gelehrten-Geschichte des XVII. Jahrhunderts*. Graz 1876; J.-P. NICERON: *Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres dans la république des lettres, avec un catalogue raisonné de leurs ouvrages*. T. 37. Paris, chez Briasson, 1747, s. 81–234. Por. też z mową pośmiertną autorstwa Henriego VALOIS: *Oratio in obitum Dionysii Petavii Societatis Iesu, theologi*. In: *Vitae selectorum aliquot virorum, qui doctrina, dignitate et pietate inclaruere*. Londini, apud Georgium Wells, 1681, s. 678–686. Zob. też: *La Lyre jésuite. Anthologie de poèmes latins (1620–1730)*. Présentés, traduits et annotés par A. THILL. Notices biographiques et bibliographiques par G. BANDERIER. Préface de M. FUMAROLI. Genève 1999, s. 11–13. Systematyczne zestawienie bibliografii Petau w: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Nouvelle édition par C. SOMMERVOGEL. T. 1–12. Bruxelles–Paris 1890–1932. T. 6, c. 588–616.

Isaaka Casaubona, sprawującego wówczas pieczę nad Biblioteką Królewską. Właśnie za radą Casaubona, z którym przyjaźnił się do czasu jego wyjazdu do Anglii, Petau rozpoczął pracę nad edycją i tłumaczeniem tekstów Synesjusza z Kyreny² – inicjującą jego liczne późniejsze przedsięwzięcia translatorsko-wydawnicze. W wieku dziewiętnastu lat objął zdobytą w konkursie katedrę filozofii na uniwersytecie w Bourges, gdzie wykładał przez dwa lata. Tam po raz pierwszy zetknął się z jezuitami; do zakonu wstąpił jednak dopiero pod wpływem spotkanego w Paryżu Frontona du Duc³. Odbyszy nowicjat w Nancy (1605–1607), studiował przez dwa lata teologię w Pont-à-Mousson. W latach ko-

-
- 2 Żył na przełomie IV i V w.; uczeń Hypatii, od 410 r. biskup libijskiej Ptolemais; Petau był pierwszym wydawcą kompletu pozostałych po nim pism, zob. *Notitia historica ex Dionysii Petavii notis ad Synesium; notitia litteraria*. In: SYNESII EPISCOPI CYRENES: *Opera quae extant omnia*. Editore et interprete Dionysio PETAVIO. In: PL 66, c. 1021–1042.
 - 3 Fronton du Duc (1558–1624) – jeden z najwybitniejszych francuskich filologów jezuickich swoich czasów, wydawca (m.in. dzieł Jana Chryzostoma i Grzegorza z Nisy) oraz tłumacz z greki na łacinę, przyjaciel Isaaka Casaubona i uczestnik cycerońskiego dialogu *O przekładzie* (*De interpretatione*) (z udziałem Casaubona oraz Jacques-Augusta de Thou) pióra Pierre-Daniela Hueta (Parisiis, apud S. Cramoisy, 1661), wykładowca retoryki, a następnie teologii w kolegiach w Pont-à-Mousson, Bordeaux i w Collège de Clermont w Paryżu. Organizator i kierownik biblioteki w Collège de Clermont. Autor wystawionej w Pont-à-Mousson (1580) sztuki o Dziewicy Orleańskiej: *L'histoire tragique de la Pucelle de Dom-Remy, aul-trement d'Orléans*. Nancy, par la veuve de Jean Ianson, 1581. Zob. *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus...*, T. 3, c. 233–249; E. BURY: *Fronton du Duc, membre de la République des Lettres*. In: *Science et présence jésuites entre Orient et Occident*. Journée d'études autour de Fronton du Duc. Organisée par le Centre Sèvres – Facultés jésuites de Paris (président F.-X. DUMORTIER) et la Société des Amis de la Bibliothèque de Fontaines (président J.-M. MAYEUR). Paris 2004, s. 51–63; L. BROTTIER: *Fronton du Duc, éditeur et traducteur de textes grecs*. In: *Science et présence jésuites entre Orient et Occident...*, s. 89–115. Wszystkie tłumaczenia na język polski, jeśli nie zaznaczono inaczej – I.S.

lejších uczył retoryki: przez trzy lata w Reims, od 1613 do 1615 roku w La Flèche i w latach 1619–1621 w Paryżu. Od października 1621 roku przez dwadzieścia dwa lata prowadził wykłady teologii pozytywnej, które następnie przekazał François Vavasseyowi⁴. Pracę dydaktyczną zakończył w wieku sześćdziesięciu jeden lat (w 1644 roku), pozostając w paryskim Collège de Clermont na stanowisku bibliotekarza, objętym w 1623 roku po Frontonie du Duc. Jeszcze w okresie aktywności nauczycielskiej Petau z powodu złego stanu zdrowia zmuszony był odrzucić propozycję Filipa IV, króla Hiszpanii i Portugalii, który po ukazaniu się (w 1627 roku) dzieła *De doctrina temporum* chętnie widziałby uczonego w roli wykładowcy w Colegio Imperial w Madrycie. Choroba przeszkodziła Petau także w wyjeździe do Rzymu (w 1639 roku), gdzie życzliwość papieża Urbana VIII otwierała przed nim drogę do dostojęństw kościelnych. Ostatnie lata życia autor *Kartagińczyków* poświęcił pracy naukowej; zmarł w paryskim kolegium 11 grudnia 1652 roku.

W trakcie studiów i w ciągu całej swej kariery pisarskiej Denis Petau utrzymywał kontakty z wybitnymi przedstawicielami świata

4 François Vavassey – żył w latach 1605–1681. Był uczniem Petau, wybitnym przedstawicielem humanistycznego środowiska jezuickiego we Francji, autorem licznych pism teoretycznoliterackich (np. *O dowcipnej wypowiedzi*, *De ludicra dictione*; *O epigramacie*, *De epigrammate*), dotyczących zagadnień stylistycznych (np. *O znaczeniu i użyciu niektórych słów*, *De vi et usu quorundam verborum*; zob. też m.in. wstęp do *Mów*, *Orationes* w przekładzie na język polski jako aneks w: I. SŁOMAK: „*Phoenix rhetorum*” Jana Kwiatkiewicza. Wprowadzenie – przekład – opracowanie. Warszawa 2016, s. 348–354), poezji (m.in. epigramatów i elegii, w tym poświęconej Petau: *Dionizjuszowi Petawiuszowi z Towarzystwa Jezusowego, mężowi wszechstronnie wykształconemu: pogrzeb encyklopedii, Dionysio Petavio Societatis Iesu, viro undecunque doctissimo, Encyclopaediae funus*), prac teologicznych (całość dorobku, włącznie z utworami nieopublikowanymi za życia autora, w zbiorze: F. VAVASSEUR: *Opera omnia*. Amstelodami, apud Petrum Humbertum, 1709). Zob. *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus...*, T. 8, c. 499–508; M. FUMAROLI: *L'Âge de l'éloquence. Rhétorique et „res literaria” de la Renaissance au seuil de l'époque classique*. Genève 2002, s. 405–417.

nauki, w tym z Casaubonem, który zachęcił go do realizacji filologiczno-translatorskich zainteresowań. Pozostawał poza tym w przyjaznych, bliższych i dalszych relacjach m.in. z: André Schottem SI (1552–1629), Juanem Eusebiem Nierembergiem SI (1595–1658), François Vavasseauem SI (1605–1681), Athanasjuszem Kircherem SI (1602–1680). Wśród jego okazjonalnych korespondentów znalazł się też Maciej Kazimierz Sarbiewski, z którym wymienił listy dotyczące powstającej rozprawki polskiego jezuitę *De acuto et arguto*⁵.

DZIEŁA 1

PRACE EDYTORSKO-PRZEKŁADOWE

DZIEŁA FILOZOFICZNE, HISTORYCZNE, TEOLOGICZNE

LISTY

Pierwszą publikacją Petau był przekład na łacinę jednego z pism neoplatonika Synesjusza (IV/V wiek), biskupa Kyreny (*Dion albo o wyborze drogi życiowej*⁶). Pisemko to zostało dołączone do opublikowanych w oryginale i tłumaczeniu łacińskim *Osiemdziesięciu mów*⁷ Diona Chryzostoma (Lutetiae, ex officina Claudii Morelli, 1604). Już wykładając w Reims, Petau wydał z rękopisu pozostałe prace Kyrenejczyka wraz z łacińskim przekładem i z komentarzami jako *Zachowane dzieła wszystkie*⁸ (Lutetiae, sumptibus Sebastiani Cramoisy, 1612; Lutetiae, typis regiis apud C. Mo-

5 Zob. M.K. SARBIEWSKI: *De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis. O puencie i dowcipie jedna księga, czyli Seneka i Marcjalis*. W: IDEM: *Praecepta poetica. Wykłady poetyki*. Przeł. i oprac. S. SKIMINA. Wrocław 1956, s. 4–7; D. PETAU: *Epistola XXVI Casimiro Sarbievo Societatis Iesu Romam*. In: D. PETAVII AURELIANENSIS: *Epistolarum libri tres*. Parisiis, apud S. et G. Cramoisy, 1652, s. 238–239.

6 W przekładzie łac. *Dio vel de ipsius vitae instituto*.

7 W przekładzie łac. *Orationes LXXX*.

8 W przekładzie łac. *Opera quae extant omnia*.